

- ¹ Єрмолаєв В. М. Історія вищих представницьких органів влади в Україні: навчальний посібник / В. М. Єрмолаєв. – Х., 2007. – С. 110.
- ² Рум'янець В. Українська державність у 1917–1922 рр.: форми і проблеми розбудови. – Х., 1996. – С. 72.
- ³ Там само. – С. 73.
- ⁴ Рум'янець В. Центральна Рада: становлення українського парламентаризму // Вісник Академії правових наук України – 1997. – № 4 (11). – Х.: Право, 1997. – С. 260.
- ⁵ Рум'янець В. Українська державність у 1917–1922 рр.: форми і проблеми розбудови. – Х., 1996. – С. 74.
- ⁶ Журавський В. С. Розвиток теорії і практики українського парламентаризму в 1917–1920 рр. // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2001. – Вип. 13. – С. 173.
- ⁷ Єрмолаєв В. М. Вказана праця. – С. 122.
- ⁸ Там само. – С. 125.
- ⁹ Там само. – С. 126.
- ¹⁰ Політична історія України: навчальний посібник / В. А. Греченко, В. І. Танцюра, В. В. Калініченко та ін. – 2-ге вид., доп. – К.: Академвидав, 2008. – С. 346.
- ¹¹ Там само. – С. 377.
- ¹² Рум'янець В. Українська державність у 1917–1922 рр.: форми і проблеми розбудови. – Х., 1996. – С. 256.
- ¹³ Політична історія України: навчальний посібник / В. А. Греченко, В. І. Танцюра, В. В. Калініченко та ін. – 2-ге вид., доп. – К.: Академвидав, 2008. – С. 378.
- ¹⁴ Єрмолаєв В. М. Вказана праця. – С. 168.
- ¹⁵ Макарчук С. А. Українська Республіка галичан. Нариси про ЗУНР. – Л., 1997. – С. 57.
- ¹⁶ Там само. – С. 79.
- ¹⁷ Там само. – С. 89.
- ¹⁸ Там само. – С. 93.

Резюме

Лісова К. С. Втілення ідеї парламентаризму в період Української революції (1917–1921 рр.).

У цій статті досліджено досвід функціонування представницьких органів влади в час становлення української державності – період Української революції (1917–1921 рр.), зокрема здійснено аналіз питання їх правового статусу.

Ключові слова: парламентаризм, правовий статус, представницькі органи влади, Трудовий конгрес, українська державність, Українська Національна Рада, Українська Центральна Рада, Український Сейм.

Резюме

Лисовая К. С. Воплощение идеи парламентаризма в период Украинской революции (1917–1921 гг.).

В этой статье исследован опыт функционирования представительных органов власти во время становления украинской государственности – период Украинской революции (1917–1921 гг.), в частности проанализированы вопросы их правового статуса.

Ключевые слова: парламентаризм, правовой статус, представительные органы власти, Трудовой конгресс, украинская государственность, Украинская Национальная Рада, Украинская Центральная Рада, Украинский Сейм.

Summary

Lisova K. The embodiment of the idea of parliamentarism during the Ukrainian revolution (1917–1921).

This article investigates the experience of the functioning of representative bodies during the formation of Ukrainian statehood – the period of the Ukrainian revolution (1917–1921), in particular, analyzed the issues of their legal status.

Key words: parliamentary, legal status, representative bodies, the Labour Congress, the Ukrainian state and the Ukrainian national Rada, the Ukrainian Central Rada, the Ukrainian Parliament.

УДК 930.1(410):341.362.1

В. М. МАЛИШКО

Валерій Миколайович Малишко, кандидат юридичних наук, доцент, юрист приватного підприємства «Світоч»

СУЧАСНИЙ СТАН БРИТАНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ ЕВОЛЮЦІЇ ПРАВОВОГО ТА ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ІНСТИТУТУ ПРИВАТИРСТВА

Дослідження наукової проблеми, пов'язаної з відродженням давніх правових інститутів, зокрема рабства та піратства, здійснюється автором у межах планової тематики відділу історико-правових досліджень Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України «Проблеми становлення і розвитку українського права: наукознавчий аспект».

Розбудова незалежної української держави, яка намагається увійти до європейської спільноти, потребує розвиненої ринкової економіки. Проте зворотним боком цього явища здавна є пов'язана з ним злочинність,

зокрема – міжнародна. У сучасному світі відроджується піратство, яке в Україні віднесено до кримінальних злочинів проти держави. Це явище набуло великих масштабів за часів виникнення мануфактурного капіталізму. Воно супроводжувало процес первісного нагромадження капіталу, наслідком якого стало відсторонення безпосереднього виробника матеріальних благ, селянина і ремісника, від засобів виробництва і перетворення їх на капіталістичну приватну власність. Фундаментом протидії відродженню піратства повинен стати багатий досвід у цій царині США та Великої Британії як могутніх морських держав світу.

Орієнтири для наукових пошуків у галузі застосування піратства видатному американському історику Р. Моррісу та відомому історику права Д. Бурстіну надали англійські вчені, які досліджували тюдорівське законодавство. За радянських часів зразком для вивчення проблеми піратства американістами СНД стали праці Л. Ю. Сльозкіна, а суттєві орієнтири для більш детального аналізу проблеми дає праця українського фахівця В. М. Калашникова «Радянська історіографія проблеми ранньої історії США (XVII ст. – 60-ті рр. XVIII ст.)».

Проблеми каперства у ранніх «США» були обговорені на XXVI, XXVIII, XXIX, XXX, XXXI та XXXII конференціях Міжнародної асоціації істориків права, членом якої автор став у 2006 р. З розвідками автора в цій царині можна ознайомитися в багатьох фахових виданнях Харкова, Одеси, Львова, Донецька, Луганська, Запоріжжя та Ужгорода.

Сучасні історики держави і права США досить сором'язливо обходять цей бік власної історії. Вони намагаються «заховати» каперство за венчурний (науково-технічний або технологічний) бізнес. Метою статті є дослідження сучасного стану британської історіографії еволюції правового та організаційного інституту приватирства.

Процес нагромадження капіталу історично розподілявся між Іспанією, Португалією, Нідерландами, Францією і Англією. Ці держави досягли «успіхів» завдяки гнучкому використанню методів геополітичного бандитизму в світовому океані, особливо коли перейшли від примітивного піратства до використання такого комерційного промислу як каперство. На той час уряди всіх морських держав Європи зрозуміли, що слабкі військові флоти не в змозі одноосібно вирішувати завдання геополітичної боротьби за створення світової колоніальної імперії. Тому поряд із військовими кораблями для захисту океанських шляхів сполучення були залучені озброєні приватні судна, так звані капери.

Відомо, що під час розвитку процесу первісного нагромадження капіталу, який розпочався на межі переходу від пізнього середньовіччя до нового часу, власники каперських суден зберігали правове становище приватних осіб. Проте вони були зобов'язані підкорятися верховному командуванню держави прапора і могли виконувати свою місію лише під час війни і лише щодо суден держави, які перебували в стані війни з країною, що видала їм так зване каперське свідоцтво¹. Цей документ відіграв роль цивільно-правової угоди між такими сторонами – державою прапора, володарем каперського судна і командою судна-капера. За відсутності належного свідоцтва, капер вважався піратом і підлягав суворому покаранню в усьому світі².

Каперство було комерційним підприємством, орієнтованим на отримання прибутку від захоплення так званих призовів – тобто суден і вантажів ворожих держав. Питання, пов'язані з визначенням законності захоплення призовів, які регулювалися нормами міжнародного морського права, передусім – «*Il consolato del mare*» («Каталонський морський кодекс»), вирішували «Адміралтейські суди». Практика видачі каперських свідоцтв особливого поширення набула між 1692 та 1814 рр., але її остаточно скасували рішеннями Паризької міжнародної конференції 1856 р.³ Основним приводом для такого рішення було те, що в середині XIX ст. внаслідок промислових революцій великі морські держави отримали можливості для створення могутніх військово-морських сил, які не потребували підтримки каперських флотилій.

Зрозуміло, що історія правового та організаційного інституту каперства, яке зародилося ще у XIII ст. як підґрунтя так званого права репресалій, завжди викликало інтерес у фахівців з міжнародного права. Цей інтерес набув академічного характеру з появою у першій половині XVII ст. наукових розробок видатного вченого Г. Гроція, якого можна вважати засновником науки історіографії історії міжнародного права. Дуже важливо розглядати еволюцію наук міжнародного права та історії держави і права з урахуванням еволюції історіографії відповідної проблематики. При цьому необхідно зазначити, що головна предметна особливість історичної науки полягає в тому, що історик вивчає події та процеси, унесені Рікою Часу в уже неіснуючу реальність. Отже, історик, на відміну від представників точних наук, не в змозі безпосередньо спостерігати і описувати вивчений об'єкт. Однак минуле доходить до нас у певних формах, що нагадують про нього. Ці форми зазвичай і називають історичними джерелами. Історичними джерелами служать рукописи, друковані книги, стародавні звичаї, елементи старої мови, що збереглися в мові, і т. ін. Одним словом – це будь-які залишки минулого історичного життя.

Історичне джерело – це носій історичної інформації, що виник як продукт розвитку природи і людини і відображає ту чи іншу сторону людської діяльності. Здійснення наукового історико-правового дослідження не можливе без використання історичних джерел. Якщо ж відсутні історичні джерела, то немає й історичної науки. Така аксіома традиційної історичної науки, яку іменують історіографією. Об'єктом дослідження в історіографії історії міжнародного права та історії держави і права має виступати історичне джерело як історична категорія, на якій будується пізнання та вивчення даних наук. Предметом дослідження є роль історичного джерела у вивченні історії правових наук та можливості його застосування під час розвідок з історії людства. Історичні джерела – весь комплекс документів, які безпосередньо відобразили історичний процес і закарбували окремі факти, на підставі яких відтворюється уявлення про ту чи іншу історичну епоху, висуваються гіпотези про причини або наслідки, які спричинили ті чи інші історичні події.

Варто зазначити, що і нині в історії будь-яких держав світу провідну роль відіграє історіографія всесвітньої історії, яка має давні традиції у нашій країні. У той же час сучасна вітчизняна та зарубіжна історіографія історії держави і права і міжнародного права розвинена досить слабо. Тому під час аналізу історичного розвитку інститутів держави і права будь-якої країни слід користуватися здобутками традиційної історіографії України та зарубіжних країн, яка може виступати каркасом історіографічних розвідок у галузі вивчення державно-правових інституцій, утворених різними народами світу⁴.

З вищенаведеного випливає, що історіографія – область історичних знань, яка займається дослідженням закономірностей і особливостей походження та функціонування в суспільстві історичних знань, розробляє методи аналізу та тлумачення історіографічних джерел. Ця наука є дисципліною про історію історичної думки, вужче, про історію правової думки в галузі наук міжнародного права та історії держави і права. У нашому випадку йдеться про історію правового та організаційного інституту каперства в Британській імперії, яка формально-юридично існувала в 1583–1998 рр., тобто від доби правління Єлизавети I Тюдор до переходу Гонконгу під юрисдикцію КНР. У цій імперії інститут каперства отримав назву приватирство. Йому було присвячено велику кількість наукових досліджень. При цьому за століття осягнення британськими вченими цієї системної реальності склалися певні традиції наукового пошуку, однак британській історіографії приватирства як спеціальної правової дисципліни ще й досі не існує.

У Великобританії вже на початку минулого століття створювалися праці історіографічного змісту, де аналізувався процес розвитку англійської історичної та історико-правової думки в галузі вивчення процесу історичного розвитку державно-правових інституцій. Проте історіографічна ситуація в англійській науці ще й досі виглядає «мозаїчно». Не дивно, що за таких умов залишається неперевершеним зразком британської історіографії праця Г. Баттерфілда «Вігська інтерпретація історії», яка вийшла з друку ще 1931 р. У ній Баттерфілд наполягав на тому, щоб історики аналізували події минулого крізь призму поглядів учасників цих явищ, адже так можна уникнути модернізації історичного процесу. Лише у такий спосіб, вважав Баттерфілд, існує можливість донести події минулого до тих англійців, які хочуть бути обізнаними в історії своєї країни за допомогою досвідчених учених.

Думки Баттерфілда з приводу розвитку історіографії Британської імперії лише суто формально були ліквідовані наприкінці минулого століття, однак продовжують існувати під владою королеви Єлизавети II у вигляді Британської співдружності. Вони так і залишилися не реалізованими його наступниками. Британська історіографія історії держави і права та історії міжнародного права як спеціальна наукова дисципліна ще й досі не утворена. Не можна розцінювати внеском до вказаної проблеми дослідження Дж. Елтона «Сучасні історики про британську історію у 485–1945 роках; критична бібліографія робіт 1945–1969 років» (1971)⁵. Ця праця належить перу не стільки історика держави і права, скільки професійного бібліографа, який допомагає правознавцям утворити список джерел і літератури до цікавої для них проблеми. Не можна також вважати дійсно професійним дослідженням статтю фахівця з історіографії приватирського промислу і піратства П. Джілберта, хоча його праця має багатообіцяючу назву: «Історіографія золотой доби англо-американського піратства в Атлантиці у 1680–1730 роках»⁶.

Джилберт зазначив, що «буде відслідковувати зміст низки праць історії, виготовлених за останніх 300 років, щоб вивчити, як історики підходили до цього питання і як їхні погляди змінилися за ці роки». Проте, всупереч поставленій меті, в його праці відсутній дійсно науковий аналіз історіографії «золотой доби» англо-американського піратства. Зауважимо, що у цій статті лише побіжно надані загальні характеристики змісту праць тільки п'ять авторів, що досліджували історію піратства і приватирства, а саме: Х. Есквемелина, Д. Дефо, О. Вінстона, В. Томаса і М. Редікера. На жаль, поверхова характеристика праць Есквемелина, зроблена Джилбертом, не має розцінюватися як доробок до історіографічної науки, оскільки праці Есквемелина і Дефо є скоріше наративними джерелами до історії піратства і приватирства. А праці Вінстона, Томаса і Редікера – це дослідження чистих істориків, які присвячені лише соціальним аспектам розвитку процесу первісного нагромадження капіталу через увагу до двох його складових – комерційних підприємств приватирів і океанського розбою піратів.

Однак між вітчизняною історіографією історії держави і права зарубіжних країн та історіографією цієї проблеми, яка розвивається у Великобританії та США існують суттєві відмінності. Їхня наявність пов'язана з тим, що протягом тривалого часу історіографічний процес у нашій країні розвивався в межах радянської історичної науки, яка виключала плюралізм думок у цій царині. Однак, незважаючи на стан британської історіографії проблеми еволюції правового та організаційного інституту приватирства, британські учені певним чином впливають на наукові доробки вітчизняних фахівців з даної проблеми. З методологічної точки зору, підходи британських істориків держави і права до приватирства краще за все охарактеризовано відомим англійським історіографом професором Дж. Тошаком. Курс лекцій з історіографії британської історії, утворений ним для студентів – правознавців, істориків і політологів, має досить цікаву назву – «Прагнення до істини. Як оволодіти майстерністю історика»⁷.

У праці Тошака зазначено, що історики британської держави – це майстри, які утворюють складну конструкцію – історичне дослідження. Стати майстром своєї справи вдається далеко не кожному, адже слід оволодіти відповідями на питання про те, якими методами вивчати історію, що таке історичний факт, які школи і напрями у вивченні історії британської держави існували в минулому і які з'явилися нещодавно? Тошак, як професійний історіограф британської державності, виходить з того, що фундаментальною передумовою історизму є повага до незалежності минулого, оскільки кожна епоха являє собою унікальний прояв людсь-

кого духу з притаманними їй культурою і цінностями. Якщо сучасний історик держави і права Англії хоче зрозуміти іншу епоху, він повинен усвідомити, що за минулий час умови життя і менталітет людей суттєво змінилися. Тому історик не є стражем вічних цінностей, а повинен прагнути зрозуміти кожен епоху в її власних категоріях, сприйняти її власні цінності та пріоритети, а не нав'язувати їй наші. Це і буде ключем до розуміння історії держави і права в уявленні учених різних епох⁸. Лише в такому випадку головним завданням історика стає з'ясування, чому люди минулого вчинили так, а не інакше. Слід дивитися на світ їхніми очима і по можливості оцінювати його за їхніми стандартами⁹.

Дуже цінним є спостереження Тошака щодо того, що історична свідомість ґрунтується на трьох принципах. Перший з них – це розходження, тобто визнання, що нашу добу і всі попередні розділяє прірва, ніщо в історії не стоїть на місці, і час істотно змінив наш спосіб життя. Звідси випливає, що відповідальність історика в першу чергу складається з обліку відмінності між минулим і сьогоденням¹⁰. По-друге, очевидно, що предмет дослідження не можна виривати з навколишнього оточення. Це жорсткий стандарт, що вимагає великих знань. Саме цим професійний історик держави і права і відрізняється від любителя. Третій фундаментальний аспект історичної свідомості, на думку англійського професора, – це розуміння історії як процесу, зв'язку між подіями в часі, що надає їм більший сенс, ніж їхній розгляд в ізоляції¹¹.

Вивчаючи погляди Тошака, ми мусимо відзначити, що в англійській історіографії держави і права Британської імперії, де упродовж століть існувало приватирство, від середини XIX ст. до нашого часу традиційно існують два провідних напрями: торійсько-консервативний й військово-ліберальний. Різняться вони в основному трактуванням й оцінками подій, особистостей, політичних рішень, які мали велике значення для країни в минулому. У широкому сенсі консервативний напрям схильний до провладних позицій, непохитності політичної ситуації в країні й критики радикальних перетворень. Водночас ліберальний напрям постійно виступає проти утисків влади і критично ставиться до її рішень. У процесі дослідження певних історичних подій між представниками двох основних напрямів британської історіографії існували більш конкретні розбіжності, однак у головному вони були єдині. Підсумовуючи, спільною особливістю основних напрямів британської історіографії проблеми було те, що в питаннях колоніальної політики Альбіону, інструментом якої упродовж століть було приватирство, представники офіційної науки історії держави і права дотримувалися схожих ідей.

Єдність істориків торійського і вігського напрямів науки історії держави і права Великобританії стала помітною в результаті краху Британської імперії, який розпочався після Другої світової війни. Тому саме тоді науковці історії держави і права Великобританії свідомо прагнули заново осмислити минуле і сьогодення, зокрема – розбіжницьку спадщину засновників Британської імперії¹². Це добре простежується в єдності буржуазних учених щодо критичного підходу до фундаментального дослідження лідера англійських комуністів А. Л. Мортонна «Історія Англії» (1950)¹³ та «Англійська утопія» (1956)¹⁴. Вони вважали за краще замовчувати це дослідження, де на широкій джерельній основі був розкритий грабіжницький характер приватирства як фундаменту первісного нагромадження капіталу, врегульованого загальним правом і особливо правом справедливості. Проте з Мортонном були згодні представники радикальної історіографії проблеми, які уособлювали інтереси дрібної британської буржуазії, що постраждали від краху Британської імперії. Саме це простежується в оцінці піратства, приватирства, контрабандного промислу і торгівлі рабами, яку надали Р. Гриффітс («Становлення династії Тюдорів»), Н. Девіс («Історія Європи»), Р. Іглз і Е. Діксон («Історія Англії»).

Зауважимо, що будь-які спроби вільнодумства в науковому середовищі Альбіону щодо великої історичної місії британського колоніалізму не дуже схвалюються тамтешнім політикумом. Частково це простежується в офіційних виданнях з історії держави і права Великобританії. Так, у дивній суміші публікації історико-правових джерел і досліджень з історії британських державно-правових інститутів, що вийшла під назвою «Англія: автобіографія», немає й натяку на грабіжницький характер британської колоніальної експансії та її знарядь – приватирства і піратства. Проте виразки британського капіталізму доби первісного нагромадження капіталу проявляють себе, коли йдеться про аналіз авторами даної публікації джерельного матеріалу. Вони все ж таки мають додержуватися певної об'єктивності в дослідженнях проблем еволюції державно-правових інститутів Британської імперії, зокрема – й приватирства. Задля цього фундаментом автобіографії Альбіону необхідно було підтримувати достовірність і репрезентативність джерельної основи дослідження у спосіб звернення до джерел з історії держави і права Альбіону, а це іноді дуже показово демонструє такі виразки британської історії, як піратство, приватирство, торгівля рабами, контрабандний промисел. Саме на цьому концентрує увагу науковий редактор автобіографії Англії Дж. Люїс-Стемпел: «Свідченням очевидців можливо бракує глибини аналізу, властивої історикам, проте їхні враження – барвисті, наочні, живі, що дозволяє долучитися до колишнього і відчутти себе учасником подій далекого і не настільки віддаленого минулого. Ця книга – не біографія, не погляд з боку. Це автобіографія, тобто погляд зсередини. Це автобіографія великої країни з великою історією, країни, що була в різні історичні епохи «охвістам Європи», «підступним Альбіоном», «володаркою морів», «імперією, над якою ніколи не заходить сонце», країни, що завжди залишалася Англією»¹⁵.

Кредо Люїс-Стемпела століттями формувалося у Британській імперії як ідейне підґрунтя колоніальної експансії, боротьби за геополітичне панування. Тому не дивно, що майже всі британські історики держави і права, за винятком марксистів, проігнорували погляди на приватирство зарубіжних колег з тих країн, які в минулому воювали проти Англії у світовому океані. Тому не дивно, що англійських науковців не засмучує будь-яка критика морського розбою британських приватирів і піратів, яка була подана у дослідженнях гол-

ландця Є. Бааша («Історія економічного розвитку Голландії в XVI–XVIII століттях», 1949), іспанця Р. Альтаміра-і-Кревеа («Історія Іспанії»; у 2-х томах», 1951), француза Ф. Броделя «Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм», у 3-х томах, 1986) чи шведа Є. Аннерса («Історія європейського права», 1999). Більше того, представники консервативного напрямку британської історіографії іноді вдавалися до фальсифікації певних сюжетів з минулого Великої Британії.

Серед інших консервативно налаштованих англійських дослідників, що будь-якими засобами, далекою від наукової доброчесності, захищали основи британської колоніальної політики, що спиралася на приватирство, найбільш відомим є Г'ю Тревор Ропер. Початок його академічної кар'єри був досить пристойним, що відчувається у програмній статті цього дослідника «Анатомія елизаветинської аристократії»¹⁶. У цій праці підхід до проблем піратства британських мореплавців у світовому океані під час боротьби за геополітичне панування був поміркованим і досить порядним. Проте цей академічний підхід до проблем піратства і приватирства змінився на діаметрально протилежний, коли під керівництвом королівського професора Оксфордського університету Г'ю Тревора Ропера 1968 р. була опублікована фундаментальна колективна монографія «Епоха експансії: Європа і цілий світ у 1559–1660 роках»¹⁷. У цій праці з суто охоронних позицій апологетів Британської імперії була подана історія каперського промислу.

За цю роботу Г'ю Тревора Ропера за поданням М. Тетчер 1979 р. було нагороджено титулом барона. Однак незабаром цей натхненник неокolonіалізму вдався до авантюри з підробкою щоденників А. Гітлера. Після цього Ропера затаврували колеги, і невдовзі, спадщину цього вельми плодючого дослідника стали замовчувати. Такому розвитку подій сприяло те, що Ропер був вищим офіцером британської військово-морської розвідки, про діяльність якого не можна було занадто багато говорити. Тим більше, що як для попередників Тревора Ропера, так і для нього, впродовж століть було звичайним фальсифікувати історію власної держави заради її вищих імперських інтересів, які не розголошувалися ані в літературі, ані в історичній науці. Такий «охоронний підхід» до історії британського колоніалізму, зокрема – до правового та організаційного інституту приватирства, є звичайним для істориків держави і праві Великої Британії. Саме цим вимогам відповідають праці відомих англійських фахівців з історії приватирського промислу Ю. Беркмана («Злочини піратства», 1979), Д. Старкі («Британські приватирські підприємства у вісімнадцятому столітті», 1990) і Е. Черчилля («Закон моря», третє видання 1999).

Оцінюючи особливості розвитку англійської історіографії еволюції інституту приватирства, необхідно врахувати те, що після краху Британської імперії англійські історики на замовлення уряду Альбіону мали знайти коріння цієї геополітичної реальності. У підсумку вони зосередилися на добі правління Єлизавети I. При цьому, за малим виключенням, йдеться про звичайні біографії «морських собак» королеви, тоді як діяльність Таємної Ради Англії, яка виробляла організаційно-правові засади приватирства, завжди висвітлюється побіжно. У такому ракурсі створено низку монографічних досліджень представників консервативного напрямку британської історичної та історико-правової науки, а саме: Р. Бернгом («Після Армади. Єлизаветинська Англія і боротьба за Західну Європу в 1588–1605 роках», 1976), Б. Бівен («Великі мореплавці Єлизавети I», 1971), С. Біндофф («Тюдорівська Англія», 1952), С. Бретта («Вік Стюартів», 1964), Т. Віллан («Розвідки з елизаветинської іноземної торгівлі», 1959), Н. Вілліамс («Єлизавета, королева Англії», 1971), Дж. Елтон («Англія під владою Тюдорів», 1978), Е. Роуз («Релі та Трогмортон», 1962; «Експансія елизаветинської Англії», 1971) і П. Кроусон («Тюдорівська зовнішня політика», 1973).

Перераховані вище праці є суто науковими, але британська консервативна історіографія виробила дуже своєрідний підхід до викладання британської історії на шкільному і навіть університетському рівні освіти англійців. У даному разі йдеться про намагання британських істориків широко використовувати вплив науково-популярної літератури, такої як біографії найбільш відомих «морських собак» Єлизавети I. Вони адресовані широкому загалу британських читачів – від школярів до їхніх батьків. З цього приводу дуже корисним є аналіз змісту праць Дж. Блейка («Правління Єлизавети, 1558–1603», 1987), Д. Дикона («Джон Ді», 1968), Г. Келсі («Сер Джон Гокінс», 1968), Р. Лейсі («Сер Волтер Релі», 1965), Дж. Макдермотта («Мартін Фробішер», 2001), В. Воллеса («Сер Волтер Релі», 1959), Д. Закса («Мисливець за піратами: правдива історія капітана Кідда», 2002) і П. Хаммера («Єлизаветинські війни: війна, уряд і суспільство в Тюдорівській Англії, 1544–1604», 2003). Зрозуміло, що біографії англійських приватирів і піратів у сучасній Великобританії відіграють важливу роль у вихованні підданих королеви Єлизавети II у такому ж розбійницькому дусі, як це було за часи правління Єлизавети I. Вони, скажімо, нещодавно сприяли «маленькій переможній війні» Великобританії проти Аргентини за володіння Фолклендськими (Мальвінськими) островами, яку ідеологічно обґрунтував у суто піратському дусі уряд М. Тетчер.

На відміну від консерваторів, представники неоліберального напрямку історіографії англійського приватирства намагалися підходити до цієї проблеми в контексті всієї зовнішньої політики Англії часів Тюдорів і Стюартів. Їх цікавили економічні наслідки цього явища для всієї Британської імперії, для розвитку процесу первісного нагромадження капіталу. Певної уваги організаційно-правовим засадам приватирства з позицій лібералізму, приділено в працях М. Левіса («Іспанська Армада», 1960), К. Мартіна і Дж. Паркера («Іспанська Армада», 1999), Дж. Меттінґлі («Розгром Іспанської Армади», 1961) і М. Левіса («Флот Британії. Історичний портрет», 1948).

Ще в більшому ступені намагання представників англійської неоліберальної історіографії поєднати сюжети з морського розбою британських приватирів з їхньою зацікавленістю у розвитку процесу первісного нагромадження капіталу притаманно працям К. Моргана («Брістоль і атлантична торгівля у вісімнадця-

тому столітті», 1993), Д. Старкі («Британські підприємства приватирів у вісімнадцятому столітті», 1990), Е. Торнтон («Вест-індська політика часів реставрації Стюартів», 1956), Н. Вільямса («Морські собаки: приватирство, грабунки і піратство в добу Єлизавети», 1975).

На початку нашого століття під впливом кризових явищ у світовій економіці історична та історико-правова наука Великобританії, подібно до науки інших країн світу, переживає нові трансформації. Це призводить до спроб англійських науковців у більшому ступені слідувати об'єктивним принципам розвитку історіографічного процесу та доведення його результатів до майбутніх юристів, істориків, політологів у процесі викладання в університетському середовищі. Тому до наукового обігу вводять великий масив раніше неопублікованих джерел, а юридичні факти з історії приватирства, що запозичені з цих публікацій, використовують під час написання нових досліджень з проблеми. Водночас представники британської історіографії приватирства мають синтезувати певні історичні концепції, залучати досягнення інших галузей наук. Це відповідає постмодерністським тенденціям часу.

Зазначені вище постмодерністські концепції розвитку інституту приватирства притаманні низці досліджень з історії Британської імперії. Одним із найбільш відомих фахівців британської науки історії держави і права в цій царині вважається Т. Бревертон. Він є автором модерної концепції перетворень піратів на приватирів і приватирів на піратів, що було основою зовнішньої політики Англії, спрямованої на світове геополітичне панування. Такий підхід до історії правового інституту приватирства притаманний його монографії «Адмірал сер Генрі Морган – король буканьєрів» (2005)¹⁸.

Останнім словом у британській історіографії правового інституту приватирства є монографія представника вігсько-ліберального напрямку дослідників історії держави і права Британської імперії М. Маккарті «Приватирство, піратство і британська політика в Іспанській Америці, 1810–1830» (2013)¹⁹.

Існує ще багато різноманітних сучасних видань, в яких певною мірою кожен автор намагається поновому дослідити питання становлення Британської імперії крізь призму процесу розвитку і скасування правового та організаційного інституту приватирства. І це є вельми плідним для наукових розвідок вітчизняних істориків держави і права, які аналізують процес виникнення, розвитку та занепаду Британської імперії.

¹ Лист Ф. Международное право в систематическом изложении / Ф. Лист. – Юрьев, 1912. – 180 с.

² Marque and Reprisal. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://legal-dictionary.the-free-dictionary.com/ Marque+and+reprisal>

³ Волосов М. Е. Каперство / М. Е. Волосов // Энциклопедия юриста, 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://enc-dic.com/enc_lawyer/ Каперство-2280.html

⁴ Исторические источники. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%>

⁵ Elton G. R. Modern historians on British history, 1485–1945; a Critical Bibliography, 1945–1969 / G. R. Elton. – Ithaca: Cornell University Press, 1971. – VIII, 239 p.

⁶ Gilbert P. Historiography of the Golden Era of Anglo-american Piracy in the Atlantic, 1680–1730. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.titanic-nautical.com/Pirates-Historiography.html>

⁷ Тошак Дж. Стремление к истине. Как овладеть мастерством историка / Дж. Тошак. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://klubsokol.wix.com/sokol#!istochnikovvedenie/c1gwv>

⁸ Там само. С. 16.

⁹ Там само. С. 17.

¹⁰ Там само. С. 18.

¹¹ Там само. С. 19–20.

¹² Шаниро Л. Английская историография / Л. Шаниро. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chitalka.net.ua/textbooks/123/7814.html>

¹³ Мортон А. Л. Английская утопия / Пер. с англ. – М.: Иностран. лит.-ра, 1956. – 278 с.

¹⁴ Мортон А. Л. История Англии / А. Л. Мортон; пер. с англ. Н. Чернявской; ред. и вступ. ст. А. Самойло. – М.: Иностран. лит.-ра, 1950. – 462 с.

¹⁵ Англия. Автобиография: пер. с англ. / под ред. Дж. Льюиса-Стемпела. – М.: Эксмо; СПб.: Мидгард, 2008. – 623 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.prometeus.nsc.ru/acquisitions/10-02-02/cont25.ssi>

¹⁶ Trevor-Roper H. The Elizabethan Aristocracy: An Anatomy Anatomized // Economic History Review. – 1951 3#3. – p. 279–298.

¹⁷ The Age of Expansion, Europe and the World, 1559–1600, ed. Hugh Trevor-Roper 1968. New York: McGraw-Hill Book Co., 1968.

¹⁸ Breverton T. Admiral Sir Henry Morgan: «King of the Buccaneers» / T. Breverton. — Gretna: La Pelican Publ., 2005. – 128 p.

¹⁹ McCarthy M. Privateering, Piracy and British Policy in Spanish America, 1810–1830. – L.: Boydell and Brewer Press, 2013. – 194 p.

Резюме

Малишко В. М. Сучасний стан британської історіографії еволюції правового та організаційного інституту приватирства.

У статті проаналізовано сучасний стан дослідницьких пошуків британських істориків держави і права, які зосередили свою увагу на вивченні особливостей еволюції правового та організаційного інституту приватирства, яке існувало у Британській імперії з другої половини XVI століття до скасування його рішенням Паризької мирної конференції 1856 р. У статті аналізуються погляди на проблему британських істориків держави і права, що належать до чотирьох наукових напрямів – торійсько-консервативного, вігсько-ліберального, радикально-демократичного та марксистського.

Ключові слова: Британська імперія, історіографія держави і права, приватирський промисел, методологія аналізу історії приватирства, історична свідомість.

Резюме

Мальшико В. Н. Современное состояние британской историографии эволюции правового и организационного института приватизации.

В статье проанализировано современное состояние исследовательских поисков британских историков государства и права, сосредоточивших внимание на изучении особенностей эволюции правового и организационного института приватизации, существовавшего в Британской империи со второй половины XVI века до отмены его решением Парижской мирной конференции 1856 года. В рамках данной статьи анализируются взгляды на проблему британских историков государства и права, принадлежащих к четырем научным направлениям – торийско-консервативному, вигско-либеральному, радикально-демократическому и марксистскому.

Ключевые слова: Британская империя, историография государства и права, приватизационный промысел, методология анализа истории приватизации, историческое сознание.

Summary

Malyshko V. The current status of the British historiography of evolution of legal and organizational institution of privateering.

The current status of research searches of the British historians of state and law, focusing their attention on studying the particularities of incipience of legislation and organizational institute of privateering, existing in the British empire since the second half of the XVI century till its cancellation by the resolution of Paris peace conference in 1856. The views to the problem of the British historians of state and law, belonging to four scientific areas – torial-conservative, vig-liberal, radical-democratic and Marxist are analyzed.

Key words: British empire, historiography of state and law, privateering field, methodology of privateering history analysis, historical consciousness.

УДК 349.2 «1918»

Г. В. ТЕРЕЛА

Галина Василівна Терела, кандидат історичних наук, доцент ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНСПЕКЦІЙ ПРАЦІ: ОБГОВОРЕННЯ ЗАКОНОПРОЕКТІВ УРЯДОВИМИ КОМІСІЯМИ ЗА ДОБИ ГЕТЬМАНАТУ (1918 р.)

Серед державних органів, які здійснюють контрольно-наглядові функції за додержанням законодавства про працю – органів прокуратури, екологічного, технологічного, санітарно-епідеміологічного нагляду – провідна роль в забезпеченні трудових прав громадян, як свідчить світова практика, відводиться інспекціям праці. Так, у статуті Міжнародної організації праці (далі – МОП) міститься вимога до всіх членів організації про заснування такого контролюючого органу, як гарантії забезпечення трудових прав. Уже в перший рік після створення, у 1919 р., була прийнята Рекомендація МОП № 5 про інспекцію праці (службу охорони здоров'я). А конвенцію МОП № 81 1947 р. «Про інспекцію праці у промисловості й торгівлі», ратифіковану 130 країнами-учасниками, Міжнародна конференція праці включила до десяти найважливіших.

У зв'язку із реформуванням контрольно-наглядових органів у сфері праці в сучасній Україні на фоні необхідності скорочення їх кількості і водночас підвищення ефективності діяльності актуальним є пошук оптимальної моделі інспекції праці, що як відповідала б міжнародним стандартам, так і враховувала національні особливості. З огляду на це звернення до вітчизняного історичного досвіду функціонування інспекцій праці загалом та до спроб закріплення їх правового статусу державними діями Гетьманату П. Скоропадського зокрема набуває особливої актуальності.

Дослідженню правового статусу інспекцій праці в УРСР та в сучасній Україні присвячено чимало наукових праць як істориків, так і юристів. Водночас особливості функціонування контрольно-наглядових органів у сфері найманої праці за доби національно-визвольних змагань, у тому числі в Українській Державі 1918 р., залишилися поза увагою фахівців. Окремі питання розглядалися вченими-істориками Б. І. Андрусишиним, П. П. Гай-Нижником. Утім законопроекти, підготовлені урядовцями Міністерства праці Української Держави щодо закріплення правового статусу інспекцій праці, потребують детального аналізу, чим і зумовлюється мета статті.

Як повідомлялося в Інформаційному бюлетені Міністерства праці 30 квітня 1918 р. – на другий день після приходу до влади П. Скоропадського – департамент охорони праці уже від початку утворення опікувався розробкою законопроекту про інспекцію праці¹. Департамент був створений при Народному Міністерстві праці наприкінці правління Центральної Ради у березні 1918 року. Уже 17 травня 1918 р. на засіданні Ради при Міністерстві праці виконуючим обов'язки директора департаменту охорони праці Р. Войцеховським (у подальшому він був затверджений на даній посаді наказом Гетьмана від 29.05.1918 р.²) була висловлена позиція про те, що місцевими органами департаменту повинні стати інспекції праці.